

Symboliek op de Friese staartklok

Voorals sinds de Renaissance werden gebouwen, maar ook voorwerpen, versierd met symbolen ontleend aan de klassieke Oudheid. Daarnaast zijn ook steeds christelijke motieven gebruikt. Dit geldt evenzeer voor klokken, met name Friese klokken met hun gesneden, geschilderde en gegoten of geperste versieringen.

Symbolen spelen in alle culturen en religies een grote rol. Symbolen zijn voorstellingen of tekens die een diepere betekenis hebben dan hun uiterlijke vorm zou doen vermoeden. Tevens willen ze veelal een gedachte oproepen die betrekking heeft op hetgeen zich boven het menselijk bestaan verheft. Ze zijn bijna altijd voor meer uitleg vatbaar, maar soms komt het ook voor dat er geen enkele duiding is te vinden. Vaak zijn symbolen voortgekomen uit al of niet waar gebeurde verhalen uit het verleden. Mijn liefde voor symboliek heb ik te danken aan mijn leraar dr. J. Bos, die zo'n 50 jaar geleden op de middelbare school geweldige verhalen over de Grieken en Romeinen kon vertellen. Het classicisme komt in Zuid en West-Nederland na 1760 op. Bij de Friezen begint ruim dertig jaar later het terug-

grijpen op de kunst van de Grieken en Romeinen ook door te dringen. Rond 1800 zien we langzamerhand de symboliek van het Christendom overgaan in de symboliek van de Grieken en Romeinen. Over de Christelijke symboliek, die vaak voorkomt op Nederlandse stoelklokken, kom ik in een later artikel terug. De meeste afbeeldingen op de Friese staartklok hebben een classicistisch symbolische betekenis of een verwijzing naar leven en dood. De voorstellingen in de toog van de wijzerplaat kunnen landschappelijk of bijbels zijn, maar betreffen ook vaak een ambacht of het dagelijks bestaan. Laten we de Friese staartklok nu eens van kap tot staart beschouwen op zoek naar vooral classicistische symbolen die verwijzen naar leven, dood en eeuwigheid.

Door Sjoerd Folkers

De kap

Als kapbekroning zien we op de Friese staartklok in veel gevallen Atlas en twee bazuinblazende engelen (afb. 1). Atlas was een gigant, zoon van Gaea -de aarde-, die met anderen tegen Zeus (Romeins: Jupiter) vocht. Daarbij delfde Atlas het onderspit en als straf moest hij voor eeuwig het hemelgewelf dragen. Een misvatting is dat hij de aarde op zijn nek draagt. Het is algemeen bekend dat één van onze halswervels naar atlas is genoemd. Degene(n) die we de bazuinblazende engel(en) noemen, betreffen eigenlijk de godin van het gerucht en tevens de boodschapper van Zeus, namelijk Pheme (Fama). Zeus, de oppergod, probeerde altijd zijn zin te krijgen door onder andere geruchten te laten verspreiden, zichzelf een ander gedaante te geven of een andere god of halfgod wat voorbereidend werk laten doen, zodat hij weer een streek kon uithalen. In plaats van beelden op de kap zien we vaak van latoen koper geperste voorstellingen. Eén van de bekende is wel de druiventros (afb. 2). De druiventros is het symbool van Dionysos (Bacchus), god van de wijn, wiens scepter omwikkeld is met wijnranken en druiventrossen. In de Dionysos-cultus kon tijdens orgieën door muziek en dans een extatische toestand bereikt worden waarin men zich boven de mensheid verheven waande en zich één voelde met de godheid zelf. Aan de bovenkant van de zwarte zultjes op het deurtje zitten aan beide zijden Korintische kapitelen (afb. 3). Deze zijn, als het nog te zien is, versierd met acan-

Afb 1 - Bazuin blazende engelen

Afb. 2 - De druiventros, symbool van de wijngod

thusbladeren. De acanthus is het symbool van overwinning door volharding, vanwege de doornen en de krachtige groei van de plant. De acanthusbladeren verwijzen ook naar de Griekse mythe van een acanthus die groeit uit het graf van dode Griekse helden.

De wijzerplaat

Op de wijzerplaat zien we in de hoeken vaak vier geperste voorstellingen van latoen messing.

Afb. 3 - Zuil met Korinthisch kapiteel

Veelal stellen ze de vier jaargetijden voor. Links boven zien we een vrouw met een bloemenkrans in de hand (afb. 4). Zij is de Griekse godin Chloris (Flora) en symboliseert de lente. Rechts boven zien we een vrouw met korenaren en een sikkel voorstellend Demeter (Ceres) (afb. 5), die zorgt voor de oogst in de zomer en in het bijzonder de graanoogst. Rechts onder zien we een jongeling zittend op een wijnvat en aan zijn voeten en in zijn hand druiventrossen (afb. 6). Dit is de god Dionysus met de druivenoogst in de herfst. Links onder de winter die vergeleken wordt met een oude man zich warmend aan een vuurkorf (afb.7). Op de vroege staartklokken komen we deze klassieke seizoenspersonificaties in de hoeken van de wijzerplaat geschilderd tegen. Ook geschilderd, maar dan uit de periode dat het classicisme nog niet was doordrongen in Friesland, treffen we in de

Afb. 5 - De zomer

Afb. 6 - De herfst

Afb. 7 - De winter

vier hoeken voorstellingen aan uit de christelijke cultuur (afb. 8). Zo zien we op een vroege staartklok onder andere de vier evangelisten Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes. In het centrum van de wijzerplaat de zinnebeelden geloof en hoop, terwijl we de voorstelling van Abrahams offer als de onvoorwaardelijke liefde jegens God kunnen zien. Bovenin zien we de bewegende engel die Abraham ervan weerhoudt zijn zoon te offeren (zie: Genesis 22 vers 1 - 14). De hoorn des overvloeds is weer typisch classicistisch en deze zien we vaak geschilderd afgebeeld in de linker- en rechteronderzijde van de wijzerplaat

Afb. 4 - De lente

(afb. 9). Het verhaal gaat dat Zeus die gezoogd werd door de geit Amaltheia per ongeluk een stuk van haar hoorn afbrak. De hoorn werd een onuirpurtelijke bron van eten en drinken. Deze hoorn staat daarom voor overvloed en welvaart.

Rond de cijferring komen we regelmatig een van latoen messing gemaakte ronde krans, veelal beschilderd, tegen. Dit is de bruidskrans. De klokken met een bruidskrans werden gegeven bij een huwelijk.

Afb. 8 - Wijzerplaat met de vier evangelisten

Omdat de krans rond is, duidt deze op eeuwigheid en eeuwige trouw, zoals dit ook geldt voor trouwringen. Cirkels geven in de symboliek bijna altijd eeuwigheid aan.

De schuif voor het slingervenster

Op de schuif voor het slingervenster bevindt zich meestal een geperst latoen messing schuifstuk. De meest bekende voorstelling is te zien in afbeelding 10.

Aan de bovenzijde zien we een adelaar/arend met in zijn snavel een sluijer die boven een omkranste brandende urn/vaas hangt. De gesluisde en/of omkranste urn is het symbool voor het verborgen leven. Een (eeuwig) brandende vlam is symbool voor het eeuwig leven. De adelaar is in de oudheid vooral bij de Romeinen het symbool van de verbinding tussen de aarde en de hemel en vaak ook de zon. De verklaring hiervan is dat de adelaar heel hoog kan vliegen en wel zo hoog, dat je hem niet meer kan zien. Daarom denkt men dat hij de geest van de overledene naar de hemel kan brengen. De adelaar trekt het

aardse leven weg en brengt de ziel naar het hogere (de hemel).

De maan heeft veel betekenissen. Maangodinnen zijn onder andere verdedigsters van de maagdelijkheid. Artemis (*Diana*), godin van de jacht en maangodin, verdedigde de kuisheid en maagdelijkheid. Zij heeft bijna altijd een maansikkel op haar hoofd. Omdat het drie nachten duister is door de onzichtbaarheid van de maan, werd de maan vooral ook het symbool van de overgang van leven naar de dood.

Athena (*Minerva*) wordt vergezeld door een uil en een haan. De uil heeft diverse betekenissen. Als symbool van de wijsheid zit de uil aan Athena's rechterzijde. De uil verwijst soms echter ook naar negatieve zaken als onheil, angst, het

Afb. 10 - Schuifstuk met adelaar

kwade, de duisternis. In combinatie met de maan duidt de uil op de dood of angst voor de dood. Over de zon kan alleen worden opgemerkt dat de Grieken die zien als het oog van Zeus. Op Athena's arm ter linkerzijde zit een haan. Hier is de haan het zinnebeeld van moed en kracht en wijsheid. Daarnaast

Afb. 11 - Europa op de stier

is de haan het symbool van de dageraad. De combinatie van een haan en de zon wijst op het ontwakken van de dag en van het leven.

Het gebeurt ook wel dat we op het schuifstuk Europa op de stier tegenkomen, maar meestal dan op de vroege (kort)staartklokken (afb. 11). Europa was de wondermooie dochter van Fenicische koning Aegenor en zijn vrouw Telephassa. Zeus, die van mooie vrouwen hield, wilde haar graag als de zijne hebben. Toen Europa met haar vriendinnen in de wei vlak bij de zee zat, liet Zeus zijn zoon Hermes het vee van koning Aegenor in de richting van de zee drijven. Zeus veranderde zich in een mooie stier en liep op Europa toe. Zij vond het dier mooi en liefvallig en klom op zijn rug. Daarna rende de stier met Europa op zijn rug naar de zee en zwom een dag en een nacht. Toen hij aan land kwam zei hij: 'Dit land zal voor altijd Europa heten'.

Kleuren

Tot slot nog even een opmerking over de symbolische betekenis van kleuren. De latere wijzerplaten zijn meestal groen. Groen is de kleur van de hoop. Als de wijzerplaat wit is kan dit duiden op reinheid, kuisheid, rechtvaardigheid of synoniemen hiervan. Blauw wijst op vaderlandsliefde, kracht, droefenis, maar vooral op vroomheid.

In een volgend artikel wordt ingegaan op de symbolen die we terugvinden op de Nederlandse stoelklok.

Literatuur: Allegorieën en Zinnebeelden, P. van der Burg, Rotterdam 1883 (herdruk tekstopzet).
Symbolen en hun betekenis, Jack Tresidder, Londen 2000 Duncan Baird Publ. Ltd.

